

УДК 377.3–053.6

СОЦІАЛІСТИЧНИЙ ГУМАНІЗМ ТА СОЦІАЛЬНИЙ ПРАГМАТИЗМ – ОСНОВИ ПРОФОРІЕНТАЦІЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Валентин ГОРПИНЮК (Київ)

У статті зосереджується увага на принципах соціалістичного гуманізму та цінностях соціального прагматизму, їх ролі в справі підготовки учнів до вибору професії. Порушуються питання профорієнтаційної діяльності педагогів Павлівської середньої школи 60–70-х років ХХ ст. Підкреслюється правочинність педагогічних ідей В.О. Сухомлинського як засади гармонійного і повновартісного виховання особистості трудівника.

Ключові слова: соціалістичний гуманізм, соціальний прагматизм, довіра, відповідальність, соціальна привабливість, професійне спрямування, ціннісні орієнтації.

В статье сосредоточивается внимание на принципах социалистического гуманизма и ценностях социального прагматизма, их роли в подготовке учащихся к выбору профессии. Затрагиваются вопросы профориентационной деятельности педагогов Павловской средней школы 60–70-х годов ХХ ст. Подчеркивается правомочность педагогических идей В.А. Сухомлинского – как начала гармонического и полноценного воспитания личности труженика.

Ключевые слова: социалистический гуманизм, социальный прагматизм, доверие, ответственность, социальная притягательность, профессиональная направленность, ценностные ориентации.

Постала необхідність з'ясувати історичний досвід підготовки учнівської молоді до трудової діяльності у взаємозв'язку ідеологічних, економічних і соціальних умов її професійного спрямування. Потрібне неупереджене дослідження сутності профорієнтаційної педагогіки В. О. Сухомлинського у суспільно-історичних координатах соціального простору та за приведення ідей педагога у відповідність із соціальним часом. Гострота проблеми полягає в тому, що В.О. Сухомлинський, перебуваючи в лещатах ідеологічно-партійного прагматизму – доктрині КПРС, утілював у життя принципи демократичного соціалізму та систему цивілізаційних цінностей соціального прагматизму.

Мета статті – виявити вагомість соціалістичного гуманізму і соціального прагматизму в педагогічній діяльності В. О. Сухомлинського як контроверз ідеологічно-партійному прагматизму та означити їх роль у професійній орієнтації учнівської молоді.

У 60–70-ті роки ХХ ст. професійне спрямування учнівської молоді формувалося передусім під впливом ідеологічної системи морально-правових цінностей КПРС, що мала владні повноваження у всіх сферах життєдіяльності країни. Парадигма розвитку людського потенціалу, публічна сфера села (вчительська інтелігенція), соціальна, персональна ідентичність сільської молоді підпорядковувалися логіці ідеологічно-партійного прагматизму – принципам корінної перебудови суспільства на засадах трансцендентних уявлень про невмирущість комуністичних ідей. З насаджуванням ідеологічно-партійного прагматизму вихолощувалися людські почуття гідності, довіри, солідарності.

За панування ідеологічно-партійного прагматизму суспільство перебувало у стані пристосовництва до "комуністичних цінностей" та ідеологічного насильства, свідомо продукувалася соціальна інволюція. У не-комуністів ("безпартійної маси") влада цілеспрямовано – на століття вперед – формувала стереотип меншвартості. Засобами ідеологічно-партійного прагматизму створювалися суспільно-політичні умови примусового виховання так званих будівників комунізму.

Перипетії однопартійного руху до примарної мети призводили до суспільних колізій, проблематичності життєвого самовизначення молоді, зниження соціальної ідентифікації громадян, курсового перекосу соціалізму та втрати ним як цивілізацією своєї суспільно-політичної, культурної вартості. Соціальна поведінка радянських людей (педагогічної інтелігенції) тих років характеризувалася когнітивним дисонансом, який спричинював психологічний дискомфорт, негативно впливав на соціальне самопочуття і соціальне здоров'я населення. Через несприятливі суспільні умови загал громадян присвоював собі право приховувати соціально-культурні орієнтації, сповідувати подвійну мораль, імітувати лояльність до влади, тобто вибирав для себе (і своїх дітей) мімікрійну практику.

Доволі поширеним явищем у культурно-освітній сфері 70-х років стало відчуження комуністичною ідеологією моральних завдань соціалізму від сподівань соціальної людини. ("... Унаслідок ухвалених юридичних актів різко посилювалися процеси централізації, регламентації, канонізації у всіх сферах суспільного життя" [1, с. 129]). У 1967 р. було видано Постанову ЦК КПРС "Про заходи по дальшому розвитку суспільних наук і підвищенню їх ролі в

комуністичному будівництві". Серед інших соціально-політичних проблем у постанові намічались завдання формування нової людини з комуністичним світоглядом і свідомістю. Як наслідок, поглиблювалася суспільна суперечність: між нормами й цінностями соціалістичного суспільства та ідеологічно-партійними вимогами морального виховання в дусі комуністичних заповідей; між принципами волевиявлення соціалістичного гуманізму та приписами авторитарної політичної системи.

Наразі з 60-х років у радянському суспільстві оживають узвичаєні за давніших літ сумірні простій людині соціалістичні ідеї – паростки сенсожиттєвих, антропологічних мотивів гуманного виховання молоді. В уявленні пересічних трудящих та молоді інтелігенції ідеали соціалізму поставали як справедливість, соціальна безпека, стабільність суспільства, протистояння дезінтеграції соціуму і знекоріненню духовності людини, довіра, соціальна відповідальність і привабливість буттєвого світу, підкорення особистого інтересу суспільному. Соціалізм з таким обличчям мав тенденцію до зближення з демократичним соціалізмом – ідейно-політичною течією сучасності. (Демократичний соціалізм ґрунтується на принципах соціалізму та цінностях лібералізму і передбачає досягнення справедливого суспільного ладу через здійснення прогресивних реформ. Надає громадянам рівні права для власного всебічного розвитку, гармонійно поєднує свободу і солідарність, справедливість, а ще забезпечує загальний добробут, ліквідує усі форми експлуатації і дискримінації [3, с. 336–337]). У Стокгольмській "Декларації принципів Соціалістичного Інтернаціоналу" (1989 р.) демократичний соціалізм проголошувався як безперервний процес соціальної та економічної демократизації, нарощування соціалістичної справедливості.

Соціалізм у сприйнятті В. О. Сухомлинського був способом буття, цілісним (активним) образом світу, побудованим на принципах антропоцентризму і піднесення питомої ваги трудящої людини, а соціалістичне суспільство – гуманною дійсністю з її етико-моральними нормами й цінностями, сприятливою морально-політичною атмосферою. Епоху соціалістичної культури В. О. Сухомлинський репрезентував через ототожнення життя загалу громадян із соціалістичним гуманізмом. Володіння цілісною системою педагогічних знань про виховання людських цінностей давало йому змогу творити в Павлівській середній школі культурно-духовний імунітет перед загрозою крайніх проявів ідеологічно-партійного прагматизму.

В. О. Сухомлинський мобілізував шкільний колектив до сповідування соціоцентричних цінностей (вища цінність – народ, базові цінності – праця, справедливий поділ праці, рівні можливості вибору трудової діяльності). Для повновагого розвитку учнів обстоював принципи гуманістичної педагогіки – виховання в них переконань соціальної людини. Ставив собі за мету послабити моральну дезорієнтацію учнів, спричинену ціннісною напругою між соціалістичним гуманізмом разом із соціальним прагматизмом та полярним ідеологічно-партійним прагматизмом, підвищити соціально-моральне самовизначення дітей, наповнити їхню повсякденність суспільно зорієнтованим змістом професійного спрямування.

У В. О. Сухомлинського завважуємо профорієнтаційно педагогіку визволення сільської молоді засобами її професійного спрямування від тиску пригнічувальних умов сільського середовища післявоєнних років. Педагог почувався відповідальним за долю сільських дітей перед їхніми батьками-колгоспниками, селом як громадою. Тому досить часто порушував в наукових текстах питання обов'язку, повинності й відповідальності. Зокрема, наголошував, що „... професія повинна відповідати задаткам і покликанню людини. У цьому велика відповідальність покладається й на нас, учителів” [5, с. 18]. Моральне зобов'язання В.О. Сухомлинського і решти педагогів Павлівської середньої школи перед кожним учнем утілювалося ними у шкільній і позашкільній навчально-виховній діяльності.

В. О. Сухомлинський розумів соціальну зумовленість вибору сільськими старшокласниками майбутньої трудової діяльності. Припускаємо: педагог не знав відомої нині соціальної формули іспанського філософа і гуманіста Хосе Ортеги-і-Гассета "Я є Я і мої обставини", якою визначалися ступінь причетності людини до світу та ступінь її свободи. Однак завдяки своєму життєвому і педагогічному досвіду дійшов висновку, що більшість учнівської молоді не завжди вільна від соціокультурних обставин свого локального сільського середовища, зредукованої повсякденності буття своїх сімей, колгоспної (радгоспної) системи. Тож намагався зацікавити, мотивувати, професійно спрямувати учнівську молодь до творення доброго суспільства на селі через вирощення сільської інтелігенції – агрономів, учителів, лікарів, механізаторів сільського господарства – людей з високими кваліфікаціями та соціальним обличчям. Завдяки колективно набутим моральним якостям (власна гідність, чесність, відповідальність) загал сільських учнів старших класів почувався на силу для "наступу на обставини, для

утвердження вищих моральних цінностей" [1, с. 135].

В. О. Сухомлинський на практиці творив відкриту соціальну систему професійного спрямування сільських учнів. У своїй педагогічній діяльності підносив питання професійного спрямування учнівської молоді та визначав його роль у формуванні суспільних й особистих мотивів вибору професії. У підготовці випускників середньої школи до вступу до вищих навчальних закладів, а головне – до трудової діяльності в сфері суспільного виробництва, до швидкого оволодіння масовими професіями, на переконання педагога, "... істотну роль має відігравати професійна орієнтація (суть якої полягає в тому, щоб полегшувати кожній молодій людині вибір майбутньої спеціальності відповідно до її задатків, інтересів, здібностей) ..." [6, с. 551].

Завдання професійного спрямування школярів у Павлівській середній школі полягало у підготовці їх до вибору професії через формування у них соціально-економічної поведінки за системної взаємодії школи, сім'ї та інших соціальних інститутів, а також з огляду на цілепокладання, життєві позиції учнівської молоді, потреби суспільства тощо. Зміст професійної спрямованості складала ціннісна орієнтація старшокласників: 1) ставлення до праці, професійного зростання, духовних і матеріальних цінностей, освіти, власного здоров'я, свого майбутнього, довкілля; 2) соціально-моральні характеристики особистості – соціальна і моральна відповідальність, обов'язок, спосіб життя, єдність слова і діла, моральна культура, переконання, гідність; 3) ідейно-суспільні якості – життєва позиція, принциповість; 4) суспільна свідомість – сенс життя, справедливість, віра в добро; 5) ставлення до себе та інших людей – довіра, повага, чуйність, скромність; 6) моральні якості – суспільна активність, принциповість; 7) моральні принципи – вимогливість, альтруїзм.

Професійне спрямування учнів Павлівської середньої школи ґрунтувалося на соціально-економічній системі соціалізму, опосередковувалося настановленнями соціального прагматизму. – сукупності якісних характеристик соціально орієнтованої діяльності суб'єктів, в основу якої покладено принципи соціальної відповідальності, довіри, соціальної привабливості [3, с. 352]. (За словами Г. Костюка, проблема, пов'язана з вибором професії, є соціальною, економічною і водночас психологічною, педагогічною [2, с. 1]). У педагогічній діяльності В. О. Сухомлинського процес підготовки до свідомого набуття майбутньої професії (спеціалізації) гуманізувався

через реалізацію соціального прагматизму в інтересах особистості й суспільства.

Моральна сфера соціального прагматизму утверджує людину в її професійному спрямуванні через справедливий поділ праці як мету суспільного прогресу. Соціальний прагматизм у соціалістичному суспільстві забезпечував людей від цілковитого перетворення їх на засіб досягнення химерних цілей комуністичного завтра.

Соціальна відповідальність як одна із складових основи соціального прагматизму "вказує на міру відповідності дій соціальних суб'єктів (особистостей, соціальних груп, держави) взаємним вимогам, правовим та іншим суспільним нормам, загальним інтересам" [3, с. 352]. До видів соціальної відповідальності залічують професійну, економічну, педагогічну відповідальність. У своїй педагогічній діяльності В. О. Сухомлинський поєднував соціалістичні ідеї, які відображали соціально-економічний лад суспільства з гуманістичних позицій, та соціальну відповідальність як засіб професійного спрямування старшокласників.

За цінніснаціонального формування у просторі соціалізму міжлюдських відносин соціальної залежності через залучення громадян до виконання суспільних обов'язків і норм в індивіда з дитинства виховувалося почуття соціального зв'язку з іншими людьми. Цей зв'язок (солідарність, єдність переконань і дій) природно породжував базову цінність – відповідальну залежність, яка співвідносилася із соціальною відповідальністю.

Для педагогіки В. О. Сухомлинського прикметним є те, що колективна й індивідуальна діяльність (за їх взаємозв'язку) здійснювалася у площині солідарної моральної відповідальності, тобто соціальної відповідальності. Ґрунтувалася ця відповідальність на довірливих взаєминах, привабливості існуючих суб'єкт-об'єктних й об'єкт-суб'єктних регулятивних відносин, на соціальній взаємодії за активного пізнання сутності соціального прагматизму в процесі шкільної і позашкільної діяльності. Будучи соціально відповідальним перед учнівською молоддю за її майбутнє, педагог докладав сил до формування відповідальної залежності вчительського й учнівського колективів від покладеного на них суспільного обов'язку – як „уміння підпорядковувати своє особисте суспільному”, „готовність і вміння робити добро людям” [4, с. 475].

До головних засобів формування особистості в шкільному колективі, а отже, і її професійного спрямування В. О. Сухомлинський залічував категорію довіри. Людина, відчуваючи довіру до світу, ініціює вирішення завдань та втілення їх у життя, виявляє суспільну

активність, бере на себе відповідальність перед суспільством і собою за наслідки своєї діяльності. Без довіри між людьми неможлива соціальна взаємодія, довіра є нормою соціальної реальності. Завдяки взаємодовірі не спустошується соціокультурний простір дитинства. З налагодженням між суб'єктами діяльності довірливих взаємин забезпечується активний і відповідальний захист їхнього морального світу. В. О. Сухомлинський наголошував, що вчитель своєю довірою "відкриває перед вихованцем перспективу дальшого морального розвитку", виявляє "своїм довір'ям оцінку доброго начала в учневі" [7, с. 328].

Як суспільне явище, довіра у педагогічній діяльності В. О. Сухомлинського породжувала у вихованців прихильне ставлення до вчителів і старших учнів (у виробничій бригаді), атмосферу взаємного особистісного визнання, психологічний стан передбачуваності вчинків і дій дорослих, упевненість, що соціалістичне суспільство має добрі наміри щодо життєвого шляху кожного випускника школи.

На довірі вихованців до соціалістичного світу та завдяки професійній соціальній відповідальності педагогів В. О. Сухомлинський формував у молоді соціально-ціннісні орієнтації, ціннісне ставлення до дійсності та до вибору майбутньої професії. Через довіру до навколишнього середовища олюднювався простір дитячого життєсвіту, учнівська молодь соціалізувалася у суспільстві, успішно реалізувалося професійне спрямування кожної особистості. Засобами довіри педагог здійснював легітимний соціальний вплив на учнів, який полягав у зміні їхніх переконань, настановлень, мотивацій щодо позашкільної трудової діяльності та професійного спрямування. Завдяки довірі учні Павлівської середньої школи мали змогу конструктивно долати соціальні суперечності, зокрема ті, що стосувалися поділу праці в суспільстві, вибору майбутньої трудової діяльності. Соціальна відповідальність та довіра системно породжували в учнів соціальний простір привабливості колективної трудової діяльності.

Соціальна привабливість – сукупність соціально-економічних, соціально-культурних уявлень, завдяки яким утворюється узагальнений, позитивний образ у сприйнятті суб'єктів взаємодії у тій чи тій сфері людської активності; компонент життєвої програми, котра орієнтує людину на стиль життя, який є найпривабливішим [3, с. 137, 352]. Соціальна привабливість суб'єкт-суб'єктних взаємин, навколишнього середовища, майбутньої трудової діяльності була педагогічним чинником формування в учнів Павлівської середньої школи готовності до професійного спрямування. У

процесі професійного спрямування учнівської молоді гуманістичні цінності довіри, соціальної привабливості та соціальної відповідальності В. О. Сухомлинський упроваджував на рівні педагогічного і шкільного колективів.

В. О. Сухомлинський і вчительський колектив Павлівської школи несли кругову соціально-педагогічну і моральну відповідальність за професійне спрямування старшокласників. Наявні у педагогів гуманні засоби професійного спрямування старшокласників були соціально-економічною основою підвищення інтелектуальних, моральних, вольових ресурсів учнів. Завдяки системному розвитку цих засобів учні Павлівської середньої школи мали змогу обґрунтовано висувати щораз складнішу мету, пов'язану з майбутнім вибором професії, та виконувати цілераціональні і цінніснорациональні дії для її досягнення.

Висновки. Соціально-педагогічні ідеї В. О. Сухомлинського підважували монопольні позиції ідеологічно-партійного прагматизму в культурно-освітньому просторі суспільства. В. О. Сухомлинський, як і загал громадян, вірив у гідне майбутнє гуманного, демократичного соціалізму, і ця віра, оперта на соціальний прагматизм, стійко переборювала труднощі, зумовлені ідеологічними суперечностями в тодішньому суспільному бутті. Задля духовного і віталістичного облаштування повсякденності вихованців педагог творив на засадах соціалістичного гуманізму і соціального прагматизму соціально привабливу концепцію професійного спрямування учнівської молоді та своєю педагогічною діяльністю утверджував її доцільність і своєчасність.

Для висвітлення деяких питань соціально-політичного паралелізму, ідейно-виховного дуалізму в педагогічній діяльності В. О. Сухомлинського, зокрема тих, що стосуються професійного спрямування учнівської молоді, зайшла потреба заглибити екзистенції його гуманістичного світогляду, інтегрованого уявленнями, переконаннями, ідеалами в демократичний соціалізм та впорядкованого за настановленнями соціального прагматизму.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Апресян Р. Г. Социальная активность личности: нравственные измерения / Рубен Грантович Апресян // Этическая мысль: науч.-публицист. чтения. – М.: Политиздат, 1988. – 384 с.
2. Костюк Г. С. Професійне самовизначення як фактор формування особистості / Г. С. Костюк // Рад. школа. – 1967. – №3. – С. 1–8.

3. Соціологічна енциклопедія / [уклад. В. Г. Городяненко]. – К.: Академвидав, 2008. – 456 с. – (Серія "Енциклопедія ерудита").

4. Сухомлинський В.О. Виховання обов'язку / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв.: в 5 т. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 5. – 639 с.

5. Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв.: в 5 т. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 4. – 640 с.

6. Сухомлинський В. О. Природа, праця, світогляд / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв.: в 5 т. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 5. – 639 с.

7. Сухомлинський В. О. Слово вчителя в моральному вихованні / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв.: в 5 т. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 5. – 639 с.

УДК 378.147

РОЗВИТОК ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПЕДАГОГА

Тетяна ДЕРЕВ'ЯНЧЕНКО (с. Подорожжє, Кіровоградська обл.)

У цій статті розглядаються аспекти поглядів відомого вченого та педагога В.О. Сухомлинського на формування творчого потенціалу вчителя у системі шкільної освіти. Виділено основні мотиви, які спонукають вчителя до творчої продуктивної діяльності.

Ключові слова: педагогічна творчість, креативність, система шкільної освіти, управління розвитком творчого потенціалу вчителя, якість освіти, сучасна школа.

В этой статье рассматриваются аспекты взглядов известного ученого и педагога В.А. Сухомлинского на формирование творческого потенциала учителя в системе школьного образования. Выделены основные мотивы, которые стимулируют учителя к творческой деятельности.

Ключевые слова: педагогическое творчество, креативность, система образования, управления развитием творческого потенциала учителя, качество образования, современная школа.

Сучасна шкільна освіта характеризується значними змінами в усіх сферах свого процесу. Вдосконалюються освітні стандарти, оновлюються програми, змінюються технології навчання, виховання та розвитку особистості школяра. Як ніколи, теза «Кадри вирішують усе» стає актуальною, адже тільки творчий учитель може розкрити творчий потенціал учня, тільки талановитий педагог може виховати талановитого учня.

Творчі пошуки шляхів і засобів удосконалення професійної підготовки вчителів сучасної національної школи активізують пильну увагу до вивчення й використання багатойвітчизняної історико-педагогічної спадщини. Цінний внесок у теорію і практику підготовки вчительських кадрів зробив видатний український педагог-новатор і вчений-експериментатор В.О. Сухомлинський. Він вважав, що центральною фігурою у модернізації освіти, у реформуванні освітнього процесу має стати вчитель-дослідник, учитель-лідер – духовно розвинена, соціально зріла, творча особистість, компетентний фахівець, який професійно володіє всім арсеналом педагогічних засобів, постійно прагне до самовдосконалення та саморозвитку, стимулюючи до цього своїх учнів.

Високі вимоги до сучасного педагога обумовлені об'єктивними потребами суспільства, новими завданнями, які ставить перед нами життя. Сучасний вчитель повинен навчити дітей системному мисленню, методам пізнання та самоорганізації, допомогти розкрити власний потенціал, стимулювати та активно

використовувати творчі можливості кожної особистості.

Професійна діяльність учителя за своїм характером давно віднесена до творчих видів діяльності та розглядається як дуже нелегка праця. Вона нерозривно пов'язана з творчістю. Практично при проведенні кожного уроку учителю доводиться щось змінювати й у змісті навчального матеріалу, і в методиці навчання. Кожне заняття кожного разу виходить новим. Учитель стає майстром своєї справи, професіоналом у міру того, як він створює і розвиває педагогічну діяльність, визначає педагогічні цінності. Творчу особистість характеризують такі риси, як готовність до ризику, незалежність і критичність суджень, самобутність, сміливість. Ці якості розвивають особливості дійсно вільної, самостійної й активної особистості.

Ще В.О. Сухомлинський вказував, що робота вчителя – це творчість, а не буденне заштовхування у дітей готових знань. Тому першочергове завдання педагога – розвивати творчі можливості, здібності дитини, виховувати в неї потяг до нового, формувати творчу особистість. У «Розмові з молодим директором» Василь Олександрович називає творчість глибоко особистою, індивідуальною якістю і пов'язує її із здібностями, талантом педагога. На його думку, бачення нового у педагогічній діяльності є «важливою умовою творчого ставлення до роботи» [2, с. 413].

Важливою умовою реалізації такого підходу є креативність самого педагога. Які ж риси мають бути притаманні творчій особистості